

Iš Panevėžio apskrities švietimo praeities pirmosios nepriklausomybės metais

Juozas Brazauskas

Panevėžio Kazimiero Paltaroko vidurinė mokykla

Pirmosios mokyklos Lietuvoje, kaip ir visoje Vakarų Europoje, pradėtos kurti prie bažnyčių ir buvo vadinamos parapiinėmis. Tokios mokyklos nuo XVI a. pradžios veikė ir Panevėžio krašte. Krekenavos mokykla jau žinoma apie 1528–1533 m., Naujamiesčio mokykla veikė nuo 1583 m.¹

Panevėžyje tokia mokykla galėjo veikti ne aksčiau kaip nuo 1509 m. Tais metais vizitatorius, tikrinęs pirmosios bažnyčios veiklą, savo akte mini prie bažnyčios buvusią kleboniją, pirtį, klojimą, šalia esančią turgaus aikštę, bravorą, smuklę, bet nepaminėjo mokyklos. Matyt, tuo metu jos dar nebuvo.

Parapinė mokykla galbūt pradėjo veikti po 1528 m. Vilniaus vyskupijos sinodo priimto Statuto, kuriame nurodoma, kad „prie kiekvienos bažnyčios būtų mokytojai vaikams mokyti, kurie nuo pat mažens diegtų vaikams ir jaunuomenei pagrindines dorybes ir savo mokiniams teisingai išaiškintų šventąją evangeliją bei Povilo laiškus lygiai abiem lietuvių ir lenkų kalbomis“². 1601 m. bažnyčią vizitavęs Ukmergės dekanas jau mini mokyklą, kurioje kantorius mokė 7 berniukus ir 4 mergaites³.

¹ *Lietuvos mokyklos ir pedagoginės minties istorijos bruožai*, Red. komisija: J. Vaitkevičius ir kiti, Vilnius, 1983, p. 28–29.

² *Lietuvos TSR istorijos šaltiniai*, t. 1, Vilnius, 1955, p. 165.

³ B. Kviklys, *Lietuvos bažnyčios*, Čikaga, 1984, p. 54.

Lietuviškos mokslinės pedagoginės minties ir švietimo raida prasidėjo XX a. pradžioje. Tuomet atsirado pirmosios lietuviškos mokyklos. Švietimo reikalais Panevėžyje pirmiausia susirūpino „Saulės“ draugijos Panevėžio skyrius. Jam energingai vadovavo Šv. apaštalų Petro ir Povilo bažnyčios klebonas Juozapas Stakauskas. 1915 m. spalio 1 d. Panevėžyje vietos inteligentijos rūpesčiu pradėjo veikti pirmoji Lietuvoje lietuviška gimnazija. Vilniuje pirmoji lietuviška gimnazija buvo įkurta kiek vėliau – spalio 18 d.

Pirmąją Panevėžio gimnazijos direktore tapo Marija Geigaitė-Putramientienė (vėliau – Giedraitienė). Ji gimė dabartiniame Vaivadų kaime (Panevėžio r.) pasiturinčio ūkininko šeimoje. 1908 m. sidabro medaliu baigė Šiaulių mergaičių gimnaziją, toliau mokėsi Petrapilio Bestuževų kursų Istorijos-filologijos fakultete. Gavusi diplomą, 1914 m. grįžo į Lietuvą, vertėsi privačiomis pamokomis. 1915 m. vasarą kartu su kunigu Juozapu Stakausku, studentu Kaziu Bizausku pradėjo kurti lietuvišką gimnaziją Panevėžyje. 1918 m. mokyklos valdžią ji perdavė iš Rusijos grįžusiam J. Balčikonui.

Šiame straipsnyje apžvelgsiu švietimo padėtį pirmosios nepriklausomybės metais. Didesnį dėmesį skirsiu ne skaičiams ir faktams, bet ugdymo problemoms išryškinti. Tai įdomiau ir aktualiau šiandien reformuojant Lietuvoje švietimo sistemą. Vis dažniau kalbama apie struktūrinius pokyčius ir mažiau dėmesio skiriama ugdymo problemoms išryškinti. Yra skirtingų nuomonių apie ugdymo vaidmenį.

Praeityje išryškėjo dvi kraštutinės nuomonės. Dž. Lokas ir K. Helvecijus teigė, kad ugdymas yra visagalis. Jų nuomone, visi žmonės esą iš prigimties lygūs, turi lygiaverčius protinius sugebėjimus, o jų protinės ir moralinės ydos ar dorybės yra ugdymo padarinys.

Jiems prieštaraujantieji teigia, kad ugdymas yra neveiksmingas, kai susiduria su veiksniais, nepriklausančiais nuo asmens valios, ar išorinėmis sąlygomis. Anot jų, ugdymas yra bejėgis prieš aklą paveldimumą. Tačiau abi šios teorijos gerokai perdėtos.

Pasak Durkheimo, ugdymas nekuria žmogaus iš nieko, nes remiasi jau turimais jo gabumais. Kita vertus, jei žmogus ir turi įgimtų polinkių, jie paprastai būna patys bendriausi, neapibrėžti ir neryškūs. Nuo žmogaus gimimo iki aiškiai susiformavusios asmenybės, kuria jis turi tapti, kad galėtų atlikti visuomenei naudingą darbą, reikia nueiti

ilgą kelią. Ugdymo uždavinys yra vesti vaiką šiuo keliu. Prieš jį atsiveria platus veikimo laukas⁴.

T. Delos 1930 m. teigė, kad žmogų formuoja visuma fizinių, teritorinių, klimatinėlių elementų, kurie veikdami palieka jame savo atspaudą. Kita vertus, autorius teigia, kad žmogus patiria dvasinį ir moralinį savo aplinkos auklėjimą. Praeitis ir istorinės tradicijos, papročiai, religija, kalba, politinės ir visuomeninės institucijos formuoja sąmonę, lavina sielas ir net įdiegia žmogui vaizdų ir įvaizdžių sistemas, tam tikrą kultūrą ir gyvenimo filosofiją⁵.

Tačiau virš šio nesąmoningo, determinuoto ugdymo yra sąmoningas, organizuotas ir sistemingas ugdymas, kuris pasireiškia kuriant mokyklas ir išstisias ugdymo sistemas. Dėl šios antrosios ugdymo krypties tarpukario metais sprendžiant ugdymo problemas atskirose valstybėse kilo dideli ginčai⁶. Nežinia, ar gimnazijos pedagogai skaitė šias ar kitas Vakarų Europos ugdymo tiesas, bet iš jų praktinės veiklos galime drąsiai pasakyti, kad Vakarų Europos ugdymo mintis turėjo poveikį ugdymui Lietuvos ir krašto mokyklose. Štai keletas pavyzdžių.

Gabielė Petkevičaitė-Bitė, žymi rašytoja ir pedagogė, visuomenės veikėja, gimusi Puziniškyje, gyvenusi Panevėžyje ir dirbusi berniukų gimnazijoje, savo veikla apima ilgą laikotarpį, per kurį keitėsi gyvenimo sąlygos ir įvairūs pedagoginės minties etapai. Tas mokymas ir auklėjimas, kurį G. Petkevičaitė-Bitė diegė jaunystės metais, daug kuo pralenkė Lietuvoje veikusią oficialią mokymo ir auklėjimo sistemą.

Savo pedagoginėje veikloje rašytoja ir pedagogė vadovavosi pozityvizmo filosofinės krypties išskeltu altruizmu ir filantropija. Pirmasis jos biografas J. Tumas-Vaižgantas 1926 m. pažymėjo, kad tikroji jos profesija – mokytojavimas. Rašytojas V. Mykolaitis-Putinas teigė, kad G. Petkevičaitės-Bitės – auklėtojos ir žmonių užtarėjos – darbai kultūriname Lietuvos gyvenime turi didesnės reikšmės, negu jos literatūriniai kūriniai.

⁴ E. Durkheim, *Education et Sociologie. Introduction de P. Fauconnet*, Paris, 1926, p. 63–64, 67.

⁵ P. Delininkaitis, *Mokyklos laisvė ir valstybė*, 1933, vertimas į lietuvių kalbą, Šiauliai, 2000, p. 50.

⁶ Plačiau apie tai: ten pat, p. 51–55.

Panevėžio mergaičių gimnazijos mokytojos G. Petkevičaitės-Bitės 75-mečio paminejime. Pirmoje eilėje iš dešinės 1 – Rapševičienė, 2 – S. Žemaitienė, 3 – direktorė M. Giedraitienė, 4 – G. Petkevičaitė-Bitė, 5 – H. Jasaitytė, 6 – O. Maksimaitienė. Antroje eilėje iš dešinės 1 – M. Jaskytė, 4 – Januškevičienė, 5 – S. Nėris, 6 – Daugaravičiūtė, 7 – H. Zalhman. 1936 m.

Pagrindiniu didaktiniu principu ji laikė tai, jog mokinio prigimtį atitinka tik mokymas, auklėjimas ir lavinimas gimtąja kalba. Pabrėždama aplinkos įtaką, ji teigė, kad ugdant asmenybę lemiamas vaidmuo tenka auklėjimui. G. Petkevičaitė-Bitė kėlė mintį, kad kultūra turi ugdyti žmogų savo tautai, visuomenei ir žmonijai. Žmogus, kaip asmenybė, turi pasižymėti didele dora, labai stiprių charakteriu, visas savo jėgas skirti tautinei kultūrai ir tautos gerovei.

Tvirtindama, kad žmogaus psichiką lemia gyvenimo aplinkybės, G. Petkevičaitė-Bitė, šalia šeimos, išskyrė ypatingą mokyklos vaidmenį asmenybės ugdyme bei socializacijoje.

Pačiomis efektyviausiomis priemonėmis auklėjant asmenybę ji nurodė tvirto charakterio ir kūrybinių sugebėjimų ugdymą⁷. Pedagogės

⁷ T. Bukauskienė, *Pedagogė Gabrielė Petkevičaitė-Bitė*, Vilnius, 1988, p. 49.

nuomone, svarbiausia žmogaus charakterio dalis – valia. Tik valingas žmogus gali gerai mokytis, atlikti savo asmenines ir visuomenines pareigas, būti doras bei santūrus. Tai primena pedagogės mėgiamo filosofo I. Kanto mokymą apie valią, sąlygojančią žmogaus elgesį.

Svarbiu veiksniu, lemiančiu mokytojų ir mokinių tarpusavio santykius, G. Petkevičaitė-Bitė laikė mokytojo asmenybės pavyzdį. Buvę mokiniai prisimena jos akių šviesą, veido išraišką, rankas ir jų judesius. Mokytoja buvo kuprota, savotiškai apsirengusi, bet beveik visi asmenys jos fizinę negalią prisimena mažiausiai.

Į Panevėžio gimnaziją mokiniai mokytis atvykdavo iš visos Aukštaitijos. 1922 m. gimnaziją baigė paskutinė mišri klasė. Vėliau berniukų ir mergaičių klasės buvo atskiros. Šviesios atminties profesorius J. Laužikas prisiminė, kad jo klasėje mokėsi kaimo vaikai. Jis pats atvyko į penktą klasę iš Kupiškio, į šeštą klasę atvyko grupės iš Utenos ir Rokiškio.

G. Petkevičaitė-Bitė ugdė gimnazistų jausmus, žadino mintį, kėlė kuklumo ir doros pavyzdžius, aiškino, kas yra tikras moters grožis. Ji mokė mokes nespręsti apie žmogų iš jo išvaizdos. Net savo pavyzdį nurodydavo. Sakydavo, kad ji – invalidė, bet tai nesutrukdė atlikti tam tikrus darbus. Pedagogė ir rašytoja mokė, kad moters gyvenimas neturi apsiriboti tik šeima, kad svarbi yra jos veikla žmonių labui.

Septynerius metus Panevėžio vyrų gimnazijoje dirbo Matas Grigonis. Šis pedagogas padėjo gimnazijoje organizuoti skautams, kitoms moksleiviškoms organizacijoms, būreliams. Jis buvo vienas iš „Meno kuopos“ pradininkų. Ėjo gimnazijoje mokytojo, direktoriaus pavaduotojo ir direktoriaus pareigas, nes tuometinis gimnazijos direktorius J. Yčas profesoriavo Kauno universitete, kur praleisdavo keturias dienas per savaitę.

M. Grigonis tikrai mylėjo mokyklą ir mokinius, su kuriais rasdavo progą nuoširdžiai pabendrauti. Buvo labai pareigingas, visada gerai pasiruošęs pamokoms. „Ir man nepakakdavo klasės pamokų. Visi mokiniai rašė dienoraščius, o aštuntos klasės mokiniai debiutavo su referatais. <...> Tokius referatus mokiniai skaitydavo kartą savaitėje, prievakaryje, didžiojoje klasėje. <...> Po referatų būdavo debatų ir mokytojo komentaras. Iš to vėliau susidarė „Dailiosios literatūros keliais“ rašinys,

kuris buvo spausdinamas „Švietimo darbe“⁸.

Moksleivių sąmonėje taip įsitvirtino kuriamoji literatūros kibirkštėlė, kad jie prašė įkurti gimnazijoje menų kuopą ar draugiją. Taip ir buvo įkurta „Meno kuopa“. Įvairiuose šaltiniuose skirtingai nurodomi „Meno kuopos“ įkūrėjai. Pats M. Grigonis nurodo, kad „Meno kuopą“ įkūrė ne jis, o Juozas Keliuotis su draugais⁹. Kituose šaltiniuose nurodoma, kad įkūrėja buvusi G. Petkevičaitė-Bitė ir jos mokiniai. Kitur nurodoma, kad pagrindiniais įkūrėjais laikomi mokytojai Juozas Zikaras (dailė), Mykolas Karka (muzika) ir Matas Grigonis (literatūra). Vėliau „Meno kuopos“ globėjais tapo J. Lindė-Dobilas, S. Nėris¹⁰.

Matas Grigonis buvo reiklus sau ir kitiems, bet visuomet teisingas. Vertindamas mokinius, neturėjo simpatijų ir antipatijų. Dvasinio ryšio su mokytojais ir mokiniais skatinamas, M. Grigonis suformulavo „Dešimt pedagoginių įsakymų mokytojams visuomet žinotinų“, nepradusių savo aktualumo ir šiandien¹¹. 1925 m. rugpjūčio 1 d. M. Grigonis atsisakė einamų pareigų ir išvyko dirbti į Rozalimą (Pakruojo r.).

Kitas garsus Panevėžio valstybinės vyrų gimnazijos pedagogas, kunigas, filosofas Julijonas Lindė-Dobilas išsakė ir propagavo mintį, jog reikia ugdyti moksleivius pasitelkus kultūros vertybes, skatinant mokinių kūrybinius sugebėjimus. Labiausiai jam rūpėjo tautinė ir asmenybės kultūra.

Jis plėtė savo kultūros akiratį ir labai norėjo, kad ir jo mokinių bei visų tautiečių kultūros akiratis nebūtų siauras bei elementarus¹². Neturėdamas aukštojo išsimokslinimo, J. Lindė-Dobilas labai intensyviu, nors nenuosekliu skaitymu gerai apsišvietė. Tačiau gerai suprato, kad jam trūko mokslinio darbo metodikos, rašinių planavimo ir išdėstymo sistemos.

Pirmieji jo literatūriniai bandymai buvo vien filosofiniai¹³. Sprendamas kultūros problemas, jis suprato, kad menas, o ypač literatūra, yra

⁸ Cituojama iš: P. Savickis, *Matas Grigonis (1889–1971)*, Panevėžys, 1989, p. 18.

⁹ *MAB RS*, f. 202, s. v. 189, l. 7.

¹⁰ P. Savickis, *Matas Grigonis (1889–1971)*, Panevėžys, 1989, p. 19.

¹¹ V. Baliūnas, *Panevėžio Juozo Balčikonio gimnazija*, Panevėžys, 1995, p. 116–118.

¹² R. Šaltenis, *Tarp dangaus ir žemės*, Vilnius, 1980, p. 145.

¹³ Ten pat, p. 150.

„vienas iš svarbiausių kultūros veiksnių“. Neatsitiktinai pirmuoju mūsų literatūroje jis susidomėjo Vydūnu. Žymaus filosofo svarstymai jam buvo artimiausi. Apie Vydūną J. Lindė-Dobilas parašė pirmąjį kritikos straipsnį. Skaitydamas to meto vokiečių literatūros teorijos ir istorijos knygas, susipažino su istoriniu lyginamuoju metodu ir savo pamokose, paskaitose, rašiniuose apie lietuvių rašytojus juo rėmėsi.

Tai jam leido atskleisti kai kuriuos mūsų menininkų pasaulėjautos naujus bendrumus ir deramai įvertinti kitų tautų meninių idėjų įtaką jų kūrybai.

J. Lindė-Dobilas jau tuo metu turėjo turiningesnę meno sampratą negu daugelis anuometinių Lietuvos meno kritikų ir šiaip menu besidominčių žmonių. Anuometinė lietuvių inteligentija buvo dar negausi. Jai dar reikėjo subręsti.

Rašytojas ir pedagogas gerai suprato savo švietėjišką misiją. Jis apmąstydavo, kaip atrodo mūsų tautinė kultūra tarp kitų Europos tautų kultūrų. Dažniausiai jis pastebėdavo mūsų kultūrinio gyvenimo ir literatūros lėkštumą. „Paviršutiniškumas yra, be abejo, vienas iš charakteringiausių mūsų dvasinio gyvenimo bruožų, <...> viena iš didžiausių nelaimių. Juo serga mūsų senoji karta, bet užsikrėtusi ir jaunuomenė“¹⁴.

Dauguma mūsų literatūros dalykų J. Lindei-Dobilui buvo tik „lengvi poteriai“. Jam atrodė, kad reikia „sukelti mūsų visuomenėje tikrą esmės ieškojimo dvasią“¹⁵. Todėl Panevėžyje J. Lindė-Dobilas ne tik kitus mokė, auklėjo, bet ir pats mokėsi, tęsė filosofijos studijas, ypač atsidėjo estetikai.

Savo laiškuose jis rašė: „Aš ne tik neslėpsiu, net prieš mokinius, bet gal kartais esu gundomas tuo pasididžiuoti, kad kitus mokydamas, pats mokiausi“. Tiesioginė viso to pasekmė buvo jo pastebėjimas: „<...> jaučiu, kad dabar rimčiau ir naudingiau savo darbą varau“. Todėl vėliau jis galėjo pasakyti, kad „darbas Panevėžio valst. gimnazijoje – tai laimingiausios mano gyvenimo valandos“¹⁶.

Atvykęs į Panevėžio gimnaziją, J. Lindė-Dobilas ėjo paprasto

¹⁴ J. Dobilas, Pastabos apie mokyklų reformą, *Tautos mokykla*, 1933, Nr. 19, p. 332.

¹⁵ Ten pat, p. 333.

¹⁶ R. Šaltenis, *Tarp dangaus ir žemės*, Vilnius, 1990, p. 145.

mokytojo pareigas. Norėjo visą laiką, kuris liks nuo tiesioginių pareigų, skirti literatūrai ir „Meno kuopai“, kuriai vadovavo ir kuri, anot kito garsaus pedagogo M. Grigonio, J. Lindei vadovaujant, tapo „mažuoju Lietuvos universitetu“. Bet prieš savo norą ir valią buvo Pedagogų tarybos išrinktas inspektoriumi, paskui tuometinis švietimo ministras paskyrė jį į direktoriaus pareigas. Ir jis sutiko su ta mintimi, kad po keleto mėnesių bus dalykas kitaip sutvarkytas. O tas dalykas buvo sutvarkytas taip, kad J. Lindė-Dobilas direktoriumi liko ligi pat savo mirties (1934 m.).

Visos nepriklausomos Lietuvos valdžios reikalavo, kad pedagogai ne tik gerai savo pareigas eitų, bet taip pat dirbtų ir visuomeninę darbą. J. Lindė-Dobilas dirbo jausdamas šią pareigą. Ypatingai jį alino naujai statomų mergaičių gimnazijos rūmų priežiūros komisijos pirmininko pareigos. Be to, ministerija jį kasmet skirdavo atstovauti tautinių mažumų – lenkų ir dviejose žydų – gimnazijose bei pirmininkauti Mokyklų taryboje. Būta ir kitokių visuomeninių pareigų. Ir visuomet be atlyginimo, net be kelionės išlaidų susigrąžinimo.

Tačiau jis nepriklausė jokiai politinei partijai ar organizacijai. „Į partijos rėmus įlįsti ir juose sutilpti negaliu“, – sakydavo ne kartą¹⁷. Visu savo atsidavimu jis ieškojo žmogaus. Tas „žmogaus ieškojimas“ buvo jo visapusis literatūrinis darbas.

Atrodo, kad J. Lindė-Dobilas buvo blogas pedagogas, nes nemokėjo paprasčiausios pamokos dėstymo metodikos. Daugelis jo buvusių mokinių sakydavo, kad jam literatūrą reikėjo dėstyti universitete, o ne gimnazijoje. Didelių pedagoginių gudrybių jis nesimokė, jų nežinojo.

Iš kitos pusės, anais laikais jis buvo laikomas dideliu autoritetu tarp pedagogų, buvo kviečiamas į mokytojų konferencijas skaityti paskaitų metodologinėmis temomis. Pačią metodiką jis suprato savaip: ne kaip dėstyti, bet ką dėstyti, ne mokiniai jam buvo galvoje, bet pats dėstomas rašytojas. Savo paskaitose jis kalbėdavo ne apie medžiagos suskirstymą pamokomis, ne apie mokiniams skiriamus darbus, o tik apie tai, kaip suprasti rašytoją, kaip jį vertinti.

Apie savo dėstymo metodiką, jis yra taip užrašęs (iš jo archyvo juodraščių, išlikusių Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių

¹⁷ J. Dobilas ir katalikybė, *Lietuvos aidas*, 1938, Nr. 269, p. 4.

skyrįje):

„1. Kreipiu ypatingą dėmesį į klasikus. Net turtingiausia literatūra klasikų atstoti negali.

2. Remdamasis klasikais, stengiuosi nurodyti, kaip vystėsi literatūra Vakarų Europoje, ir lyginu su mūsų literatūros plėtotės eiga.

3. Aiškinu kiekvienos srovės esmę, tačiau, mano supratimu, jos tik menką supratimą teduoda apie kūrybos esmę [be klasikų].

4. Veikalus nagrinėju visais atžvilgiais: idėjos, istorijos, psichologijos, konstrukcijos, kalbos ir t. t.

5. Į kalbą kreipiu vis didesnę dėmesį, tik daryti ją literatūros dėstymo pamatu pas mus kol kas negalima – per maža gerų pavyzdžių. Bendrai šis metodas pasitikėjimo man nežadina – per daug jis slidus.

6. Savųjų, dar nenusistovėjusių rašytojų nenagrinėju, tik bendrai juos peržvelgiu.

7. Apskritai laikausi nuomonės: geriau mažiau, bet geriau“¹⁸.

J. Lindės-Dobilo paskaitos buvo daug kuo panašios į jo lietuvių kalbos mokytojo prof. Kazimiero Jauniaus paskaitas, skaitytas Kauno kunigų seminarijoje. Jas vaizdžiai yra aprašęs J. Tumas-Vaižgantas: „<...> profesorius nemokė, bet darė reveliacijas, pranašavo, lyg kilte kilo katedroje į orą. Žiūrėjo aukštyn, nematė auditorijos, mojavu rankomis, lyg ką matydamas nesutinkant. <...> Ir susidarydavo grynojo mokslo atmosfera. Net kuo mažiausiai išsimokslintam vaikėzui, klausant Jauniaus, vėrėsi kažin kokie platūs tyrimo horizontai, rodėsi kažin kas ten garbinga, gilu, skaudu, paslaptina. O viso to centro vaidila – Jaunius...“¹⁹.

J. Lindės-Dobilo manymu, Panevėžio vyrų gimnazija savo dvasia išsiskyrė iš visų kitų Lietuvos gimnazijų. Savo laiku viršūnėse ji buvo vadinama „Panevėžio respublika“²⁰. Buvo pripažįstama, kad Panevėžio gimnazijos pedagogai ne tik gerai žiną savo tiesiogines pareigas, bet dar ir po pamokų darbuojasi su mokiniais. Tačiau pedagogai buvo peikiami, kad neprisideda prie visuomeninio darbo. Tuo metu tai buvo supranta kaip veikimas partijose.

¹⁸ Cituojama iš: R. Šaltenis, *Tarp dangaus ir žemės*, Vilnius, 1990, p. 140–141.

¹⁹ J. Tumas-Vaižgantas, *Raštai*, Kaunas, 1929, t. 14, p. 182.

²⁰ V. Baliūnas, *Panevėžio Juozo Balčikonio gimnazija*, Panevėžys, 1995, p. 103.

Gimnazijos privalumus J. Lindė-Dobilas atskleidė taip: geri, glaudūs santykiai tarp pedagogų ir mokinių; mokiniai atsiduoda mokslui ir menui ne tik iš pareigos, bet ir iš meilės; mokiniai pratina mi žiūrėti į direktorių ir pedagogus ne tik kaip į savo viršininkus, bet kaip į savo širdžių ištikimus žmones: tėvus, vyresnius brolius, seseris; sudaroma ir palaikoma šeimyniška šiluma; joje Tėvynės meilė auga ir tarpsta²¹.

1935 metais, po J. Lindės-Dobilo mirties, gimnazijos direktoriumi tapo Jurgis Elisonas – gamtininkas, biologas, kraštotyrininkas, mokslininkas, vadovėlių ir mokslo darbų autorius²². Tai buvo viena ryškiausių asmenybių ne tik Panevėžio gimnazijoje, bet ir visoje Lietuvoje. Jis labai daug dėmesio skyrė popamokinei veiklai organizuoti, ypač patriotiniam auklėjimui stiprinti, mokytojų pedagoginei metodinei veiklai, kitaip tariant – kvalifikacijai, tobulinti. Didžioji pedagogų tarybų posėdžių dalis virsdavo savotiškais kvalifikacijos tobulinimo kursais²³.

Pats direktorius bei mokytojai skaitydavo ir aptardavo pranešimus aktualiais moksleivių auklėjimo klausimais. 1930 m. Švietimo ministerija uždraudė mokinių politinių organizacijų veiklą mokyklose. Dalis mokinių šioje veikloje dalyvavo už mokyklos ribų. Viename posėdyje (1935 m. spalio 23 d.) J. Elisonas mokytojams pareiškė: „Jeigu mokiniai ieško idėjinio gyvenimo už mokyklos sienų, tai ne visuomet jie yra patys kaltininkai, nes dažnai mokykloje to idėjinio gyvenimo mokiniams stinga. Tad ši yda galėtų būti sumažinta tik tuo atveju, kai mokykla pati daugiau to idėjinio gyvenimo duotų savo auklėtiniams“²⁴. J. Elisono vadovavimo metais gimnazijoje pradėjo veikti keletas dalykinių būrelių, toliau buvo skatinama „Meno kuopos“ veikla, daug dėmesio skiriama pažintinėms ekskursijoms.

J. Elisonas buvo patyręs pedagogas, geras savo dėstomų dalykų žinovas. Buvo griežtas ir reiklus sau bei kitiems, nepakentė aplaidumo ir ištižimo, tingėjimo ir vangumo mokantis bei dirbant. Jo pedagoginės veiklos kertinis tikslas – meilės bei pareigos Tėvynei ir tautai ugdymas

²¹ Ten pat, p. 103.

²² Ten pat, p. 104.

²³ *Panevėžio Vytauto Žemkalnio gimnazija, Praeitis ir šiandiena*, Sudarė E. Urbonas, 2001, p. 25.

²⁴ Cituojama iš: V. Baliūnas, *Panevėžio Juozo Balčikonio gimnazija*, p. 105.

Panevėžio valstybinės gimnazijos moksleivės ir mokytojai. Pirmoje eilėje iš kairės 2 – J. Zikaras, 3 – J. Elisonas, 5 – G. Petkevičaitė-Bitė, 6 – gimnazijos direktorius J. Yčas, 7 – M. Grigonis, 8 – J. Lindė-Dobilas, 11 – K. Kliuksinas. Antroje eilėje iš dešinės 2 – V. Lukinas, 3 – M. Karka, iš kairės 3 – O. Pabedinskaitė, 10 – K. Chmieliauskas. 1923 m.

bei puoselėjimas²⁵. Jo veiklos pobūdis rodo, jog jis buvo entuziastingas, sumanus, neieškantis greitos praktinės naudos sau, bet jaučiantis didelę pareigą darbui.

Nuo 1935 iki 1940 m. Panevėžio mergaičių gimnazijai vadovavo jau mūsų minėta Marija Giedraitienė. Ji pasižymėjo energingumu, tvarkingumu, reiklumu sau ir visam pedagogų kolektyvui. Konfliktinėse situacijose sugebėdavo išlikti mandagi, santūri, taktiška, motiniškai suprantanti ir globojanti ne tik mokines, bet ir kolegas mokytojus. Jos dėka gimnazijoje susiklostė tolerantiška ir darbinga atmosfera, prasidėjo aplinkos tvarkymas, buvo sukurta gimnazijos vėliava²⁶. Joje buvo išsiu-

²⁵ V. Gudelis, Direktorius, mokytojas, auklėtojas, *Jurgis Elisonas, 1889–1946*, Sudarė A. Jakimavičius, Vilnius, 1997, p. 27.

²⁶ *Panevėžio Vytauto Žemkalnio gimnazija, Praeitis ir šiandiena*, Sudarė E. Urbonas, 2001, p. 28.

vinėtas šūkis: „Gera širdis ir šviesus protas“.

Direktorės tvarkingumas, elegancija, geras skonis žavėjo gimnazistes. Bronė Paukštelienė knygoje „Mano gyvenimas su J. Paukšteliu“ apie direktorę rašė: „Iš jos dvelkė gaivi jėga ir subtilus inteligentiškumas. Direktorė mums atrodė lyg iš kito, daug kultūringesnio, pasaulio. Jos visa išvaizda, laikysena vertė pasitempti ne tik mus, bet ir mūsų mokytojus“²⁷.

Prisiminkime ir istorijos didaktikos žinovę Ona Girčytę-Maksimaitienę, dirbusią Panevėžyje 22-ejus metus. Į Panevėžio mergaičių gimnaziją dirbti ji atvyko iš Kėdainių. Gyvendama turiningą gyvenimą Kėdainiuose, kai, be mokyklos ir visuomeninės veiklos, turėjo šeimą ir jai atidavė daug širdies, pedagogė ėmėsi didelio darbo – sudaryti mokykloms sieninį Lietuvos istorijos žemėlapi ir parengti istorijos mokymo metodiką.

Sieninį žemėlapi O. Maksimaitienė baigė 1937 m. pradžioje. Žemėlapio reikšmę įvertino Švietimo ministerija. Už šį darbą 1937 m. vasario 16 d. istorikė buvo apdovanota LDK Gedimino ordinu. Istorijos mokymo metodiką pedagogė rengė 1931–1937 m. mokytojaudama Kėdainiuose ir Panevėžyje. Savo darbe O. Maksimaitienė pažymi, kad: „kiekvienas mokslas, kaip ir kiekvienas mokomasis dalykas, turi vieną tikslą – žmogų, jo gerovę, jo reikalus“²⁸. Autorė teigia, kad „istorijos mokymas mokykloje suvedamas į tris dalykus: žinių suteikimą, asmenybės ugdymą ir moralinį auklėjimą“²⁹. Reikšmingiausias yra paskutinysis leidinio skyrius, nagrinėjantis istorijos mokymo metodus. Pedagogė pažymi, kad „svarbus dalykas yra istorinė medžiaga, bet ne mažiau svarbi ir metodė arba medžiagos parengimo ir pateikimo būdas“³⁰. Pasak autorės, svarbiausia mokytojui yra geras savo dalyko žinojimas, mokinių pažinimas, įvairių metodų naudojimas, sugebėjimas valdyti mokinius. Šie reikalavimai neprarado savo aktualumo ir šiandien.

Pirmosios nepriklausomybės metais susiformavo mokytojo pro-

²⁷ Cituojama iš: *Panevėžio Vytauto Žemkalnio gimnazija, Praeitis ir šiandiena*, Sudarė E. Urbonas, 2001, p. 28.

²⁸ O. Maksimaitienė, *Istorijos mokymo metodika*, Vilnius, 1993, p. 18.

²⁹ Ten pat, p. 20.

³⁰ Ten pat, p. 50.

fesionalo samprata. Jau tada buvo suformuluotos pagrindinės ugdomosios pedagogo funkcijos ir tapo aišku, kad į praktinį rengimą orientuotų seminarijų auklėtiniai nebetenkino pasikeitusių visuomenės poreikių. Per trumpą laiką pavyko ne tik atgaivinti švietimą, bet ir sukurti modernią, naujausiais tuometiniais edukologijos pasiekimais pagrįstą ugdymo sistemą, tvirtai besiremiančią į tautos kultūros pagrindus³¹.

Gimnazijos metus su didele meile mena jos auklėtiniai. Anot prof. V. Zaborskaitės, gimnazija buvo toji dvasinė erdvė, kurioje buvo saugu ir laisva augančiam žmogui formuotis, tvirtėti, pasiryžti dirbti savo tautos ir valstybės labui³². Visa gimnazijos dvasia skatino augti, brandinti protą ir charakterį.

Išvados

1. Tarpukario metais Lietuvoje buvo skelbiama idėja, kad išugdžius kiekvieno individo kultūrą suklestės visuomenė.

2. Kita skelbta svarbi ugdymo idėja, kad švietimas yra kultūros dalis. Aktualizuojamas asmenybės ugdymas kultūros kontekste.

3. Nepriklausomybės metais įsitvirtino tautiškos, krikščioniškos orientacijos švietimo sistema. Svarbų vaidmenį patriotizmui ugdyti suvaidino moksleiviškos organizacijos.

4. Mokinių asmenybės ugdė ryškios pedagogų asmenybės. Gimnazija didžiavosi savo auklėtiniais – Lietuvos valstybės kūrėjais ir stiprintojais.

³¹ A. Žemgulenė, Nauja mokytojų rengimo kokybė, *Dialogas*, 2004 m. gegužės 7 d., Nr. 19, p. 6.

³² *Panevėžio mergaičių gimnazija*, Atsiminimai, Sudarė J. Brazauskas, E. Urbonas, 1992, p. 35.